

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Vodič za član 4.
Evropske konvencije
za zaštitu ljudskih prava

Zabrana ropstva i
prinudnog rada

Ažurirano 31. decembra 2019.

Prevod je sufinansirala
Evropska unija

„Ovaj prevod je objavljen u dogovoru Vijeća Evrope i Evropskog suda za ljudska prava te je u potpunosti odgovornost projekta Vijeća Evrope/Evropske unije „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“.“

Molimo izdavače ili organizacije koji žele da prevedu i/ili da reproduciraju cjelokupni izvještaj ili neki njegov dio u obliku štampane ili elektronske publikacije da se obrate na adresu publishing@echr.coe.int kako bi dobili informacije o postupku davanja dozvole za objavljivanje.

Ako želite da znate na kojim se prevodima Vodiča iz sudske prakse trenutno radi, pogledajte [Pending translations](#).

Ovaj vodič je pripremila Odjeljenje za istraživanje i biblioteku Direktorata *Jurisconsult* i on ne obavezuje Sud. Tekst može pogledati u uredničkim promjenama.

Vodič je izvorno napisan na engleskom jeziku i redovno se ažurira. Ova ažurirana verzija završena je 31. decembra 2019.

Vodiči kroz sudsku praksu mogu se preuzeti na adresi www.echr.coe.int (Sudska praksa – Analiza sudske prakse – vodiči kroz sudsku praksu). U vezi sa ovom publikacijom pratite nalog Suda na Twitteru na adresi https://twitter.com/ECHR_CEDH (Važi od 1. marta 2020. Godine).

© Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2020

Ovaj dokument je preveden sredstvima zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. Stavovi izraženi u njemu ni u kom slučaju ne odražavaju zvanično mišljenje Evropske unije.

Sadržaj

Napomena čitaocima	4
I. Opšta načela	5
A. Struktura člana 4.....	5
B. Načela tumačenja	5
C. Specifičan kontekst trgovine ljudima.....	6
II. Zabrana ropstva i prinudnog rada	7
A. Sloboda od ropstva ili ropskog položaja	7
1. Ropstvo	7
2. Ropski položaj	7
B. Sloboda od prinudnog ili obaveznog rada	8
C. Razgraničenja.....	10
1. Rad u sklopu lišenja slobode ili tokom uslovnog otpusta	11
2. Vojna služba ili civilna služba kao zamjena za vojnu službu	12
3. Služba koja se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće.....	13
4. Uobičajene građanske dužnosti	13
III. Pozitivne obaveze	14
A. Pozitivna obaveza da se uspostavi odgovarajući zakonodavni i upravni okvir	14
B. Pozitivna obaveza da se preduzimaju operativne mjere.....	15
C. Procesna obaveza da se sprovede istraga	16
Spisak navedenih predmeta	17

Napomena čitaocima

Ovaj vodič je dio serije vodiča kroz sudsku praksu koje objavljuje Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud, Evropski sud, Sud u Strasbouru ili ESLJP) kako bi obavijestio pravnike praktičare o osnovnim presudama i odlukama koje je donio. U ovom vodiču analizira se i sažima sudska praksa po članu 4. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (u daljem tekstu: Konvencija ili Evropska konvencija). Čitaoci će u ovom vodiču naći ključna načela u datoj oblasti i sve mjerodavne presedane.

Citirana sudska praksa izabrana je među ključnim, važnim i/ili nedavno donijetim presudama i odlukama.*

Presude i odluke ESLJP ne služe samo da bi se odlučivalo o predmetima koji su pred njega iznijeti nego i da bi se razjasnila, zaštitila i razvila pravila utvrđena Konvencijom, čime se doprinosi tome da države poštuju obaveze koje su preuzele kao visoke strane ugovornice (*Ireland v. the United Kingdom*, stav 154, 18. januar 1978, Series A no. 25 i, u skorije vrijeme, *Jeronovičs v. Latvia* [VV], br. 44898/10, stav 109, ECHR 2016).

Prema tome, zadatak sistema koji je uspostavljen Konvencijom jeste da u opštem interesu odlučuje o pitanjima javne politike, čime se uzdižu standardi zaštite ljudskih prava i širi sudska praksa u toj oblasti na cijelu zajednicu visokih strana ugovornica Konvencije (*Konstantin Markin v. Russia* [VV], stav 89, br. 30078/06, ECHR 2012). Zaista, ESLJP naglašava ulogu Konvencije kao „konstitutivnog instrumenta evropskog javnog poretka” u oblasti ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [VV], br. 45036/98, stav 156, ECHR 2005-VI).

Ovaj vodič sadrži reference za ključne riječi za svaki navedeni član Konvencije i dodatnih protokola uz nju. Pravna pitanja koja se otvaraju u vezi sa svakim predmetom sažeta su u *List of keywords (Spisku ključnih riječi)*, odabranih iz pojmovnika (tezaurusa termina) koje su (u većini slučajeva) preuzeti neposredno iz teksta Konvencije i protokola uz nju.

Baza podataka *HUDOC database* sudske prakse ESLJP omogućuje pretragu na osnovu ključne riječi. Pretraga pomoću tih ključnih riječi omogućuje da se pronađe grupa dokumenata sličnog pravnog sadržaja (rezonovanje i zaključivanje Suda u svakom pojedinačnom predmetu sažeti su kroz ključne riječi). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se naći tako što će se pritisnuti na tag „Detalji predmeta” (*Case Details*) u bazi *HUDOC*. Dodatne informacije o bazi podataka *HUDOC* i ključnim riječima možete naći u uputstvu za korištenje *HUDOC (HUDOC user manual)*.

* Citirana sudska praksa može biti bilo na jednom ili drugom, ili na oba zvanična jezika (engleski i francuski) ESLJP i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference se odnose na presude o meritumu koje je donijelo neko vijeće ESLJP. Skraćenica „(dec.)” ili oznaka (odluka) upućuje na odluku ESLJP, dok skraćenica [GC] ili [VV] označava da je predmet razmatralo Veliko vijeće. Presude vijeća koje nisu bile pravosnažne u trenutku objavljivanja ovog teksta označene su znakom (*).

I. Opšta načela

Član 4. Konvencije – Zabrana ropstva i prinudnog rada

- „1. Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropском položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtijevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za svrhe ovog člana izraz prinudni ili obavezni rad' ne obuhvata:
- (a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određenog u skladu sa odredbom člana 5. ove konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
- (b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savjesti, službu koja se zahtijeva umjesto odsluženja vojne obaveze;
- (c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja prijete opstanku ili dobrobiti zajednice;
- (d) rad ili službu koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti.”

HUDOC – ključne riječi

Ropstvo (4-1) – Ropski položaj (4-1) – Trgovina ljudima (4-1) – Prinudni rad (4-2) – Obavezni rad (4-2) – Rad koji se iziskuje od lica lišenih slobode (4-3-a) – Rad koji se iziskuje tokom uslovnog otpusta (4-3-a) – Služba vojne prirode (4-3-b) – Alternativna služba koja se zahtijeva umjesto vojne obaveze (4-3-b) – Rad koji se iziskuje u slučaju vanrednih okolnosti (4-3-c) – Rad koji se iziskuje u slučaju elementarne nepogode (4-3-c) – Uobičajene građanske dužnosti (4-3-d)

A. Struktura člana 4.

1. Član 4. Konvencije, zajedno sa članovima 2. i 3, utvrđuje jednu od temeljnih vrijednosti demokratskih društava (*Siliadin v. France*, član 112; *Stummer v. Austria*, [VV], član 116).
2. Član 4. stav 1. Konvencije utvrđuje da se „niko ne smije držati u ropstvu ili ropском položaju”. Za razliku od većine drugih supstancijalnih odredbi Konvencije, član 4. stav 1. ne dopušta nikakav izuzetak niti odstupanje po osnovu člana 15. stav 2, čak ni u slučaju vanrednog stanja koje ugrožava opstanak nacije (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 65; *Stummer v. Austria*, [VV], stav 116).
3. Član 4. stav 2. Konvencije zabranjuje prinudni ili obavezni rad (*ibid.*).
4. Nije bila namjera člana 4. stav 3. da se „ograniči” ostvarivanje prava zajamčenih članom 2, već da se sam sadržaj tog prava „razgraniči” jer on formira jedinstvenu cjelinu sa stavom 2. i ukazuje na to šta ne obuhvata pojam „prinudni ili obavezni rad” (*ibid.*, stav 120).

B. Načela tumačenja

5. Sud nikada nije smatrao da su odredbe Konvencije jedina referenca za tumačenje prava i sloboda koja su njome utvrđena. On je već odavno istakao kako je jedno od osnovnih načela u oblasti primjene odredaba Konvencije to da se one ne primjenjuju u vakuumu. Kao međunarodni ugovor, Konvencija se mora tumačiti u svjetlu pravila tumačenja izraženih u Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih ugovora, od 23. maja 1969. Na osnovu tog instrumenta, kako bi tumačio Konvenciju, Sud je dužan da ustanovi uobičajeno značenje koje se pridaje riječima u kontekstu i u svjetlu predmeta i svrhe odredbe iz koje su izvučene. Sud mora da vodi računa o činjenici da je kontekst odredbe neki ugovor za djelotvornu zaštitu ljudskih prava pojedinaca i da se Konvencija mora čitati kao cjelina i tumačiti na način koji promovira unutrašnju konzistentnost i usklađenost između njenih različitih odredaba. Također se mora voditi računa o svakom relevantnom pravilu i načelu međunarodnog prava koje je primjenljivo na odnose između visokih strana ugovornica i Konvenciju

treba, koliko je god to moguće, tumačiti u skladu s drugim pravilima međunarodnog prava, čiji je ona sastavni dio. Predmet i svrha Konvencije, kao instrumenta za zaštitu čovjeka kao pojedinca, zahtijevaju da se njene odredbe tumače i primjenjuju na način koji omogućuje da njena jamstva budu praktična i djelotvorna (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stavovi 273–275).

6. U tumačenju pojmova sadržanih u članu 4. Konvencije ESLJP se oslanja na međunarodne instrumente, kao što su Konvencija o ropstvu iz 1926. (*Siliadin v. France*, stav 122), Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i praksi sličnih ropstvu (*C.N. and V. v. France*, stav 90), Konvencija MOR o prinudnom radu br. 29 (Konvencija o prinudnom radu) (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 32) i Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima i Protokol Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, iz 2000. godine (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282).

7. Ne smiju se gubiti iz vida ni posebne karakteristike Konvencije, kao ni činjenica da ona predstavlja živi instrument koji se mora tumačiti u svjetlu aktuelnih životnih uslova, kao ni to da sve viši standard koji se traži u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda uporedo i neminovno zahtijeva veću odlučnost kada se ocjenjuju povrede osnovnih vrijednosti demokratskih društava (*Siliadin v. France*, stav 121; (*Stummer v. Austria* [VV], stav 118).

C. Specifičan kontekst trgovine ljudima

8. U članu 4. ne spominje se trgovina ljudima, nego se u njemu zabranjuje „ropstvo“, „ropski položaj“ (servitut) i „prinudni i obavezni rad“ (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 272).

9. Trgovina ljudima, po samoj svojoj prirodi i po svrsi eksploatacije, zasniva se na vršenju ovlaštenja koja se vezuju uz pravo svojine. U njoj se ljudi tretiraju kao roba koja se može kupiti i prodati, kao i podvrgnuti prinudnom radu, koji je često malo plaćen ili uopšte nije plaćen, obično u industriji seksa, ali i u drugim oblastima. Ona podrazumijeva pomni nadzor nad aktivnostima žrtava, čija je sloboda kretanja često ograničena. Ona podrazumijeva i primjenu nasilja i prijetnji žrtvama, koje žive i rade u teškim uslovima. Trgovina ljudima se u obrazloženjima u Eksplanatornom izvještaju uz Konvenciju Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima opisuje kao moderni oblik stare svjetske trgovine robljem (*ibid.*, stav 281; *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 151).

10. Nema nikakve sumnje u to da trgovina ljudima ugrožava ljudsko dostojanstvo i osnovne slobode lica koja su njene žrtve, kao i da se nikako ne može smatrati kompatibilnom s demokratskim društvom niti s vrijednostima koje su utvrđene u Konvenciji (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282).

11. Stoga ESLJP, imajući u vidu svoju obavezu da Konvenciju tumači u svjetlu aktuelnih uslova, smatra da nije potrebno da u specifičnom kontekstu trgovine ljudima utvrđuje da li postupanje na koje se podnosilac predstavke žali predstavlja „ropstvo“, „ropski položaj“ ili „prinudni ili obavezni rad“ (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282). ESLJP smatra da trgovina ljudima, sama po sebi, u smislu člana 3(a) Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, spada u polje dejstva člana 4. Konvencije (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 282; *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 151).

II. Zabrana ropstva i prinudnog rada

A. Sloboda od ropstva ili ropskog položaja

Član 4. stav 1. Konvencije

„1. Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropskom položaju.“

HUDOC ključne riječi

Ropstvo (4-1) – Ropski položaj (4-1) – Trgovina ljudima (4-1)

1. Ropstvo

12. Kada ispituje obim pojma „ropstvo“ po članu 4, ESLJP se poziva na klasičnu definiciju ropstva utvrđenu u Konvenciji o ropstvu iz 1926. godine, po kojoj ropstvo predstavlja „status ili stanje osobe nad kojom se vrše svi ili neki atributi prava svojine“ (*Siliadin v. France*, stav 122).

13. U predmetu *Siliadin v. France*, gdje je podnosilac predstavke osamnaestogodišnja državljanka Togo bila primorana da radi kao kućna pomoćnica 15 sati dnevno, bez dana odmora i plate tokom nekoliko godina, ESLJP je utvrdio da ju je postupanje kome je ona bila izložena dovelo u ropški položaj i prinudni i obavezni rad, ali ga nije kvalificirao kao ropstvo. Sud je stao na stanovište da, iako je podnosilac predstavke očigledno bila lišena lične autonomnosti, ona nije bila držana u ropstvu i nad njom u pravnom smislu nije vršeno stvarno imovinsko pravo koje bi je svelo na status „predmeta“ (stav 122).

14. U predmetu u kome se radilo o navodnoj trgovini maloljetnom djevojkom, ESLJP je također stao na stanovište da nema dovoljno dokaza da bi se zaključilo da je ona držana u ropstvu. Sud je zastupao stanovište da se u okolnostima datog predmeta, čak i ako se pretpostavi da je otac podnosioca predstavke primio određenu svotu novca za njen navodni brak, ne može smatrati da taj primljeni novčani iznos predstavlja cijenu prenosa vlasništva, što bi otvorilo pitanje ropstva. S tim u vezi ESLJP je ponovo istakao da brak ima duboko ukorijenjene društvene i kulturalne konotacije koje se mogu znatno razlikovati od jednog do drugog društva pa se stoga može razumno prihvatiti teza da plaćanje tog novčanog iznosa predstavlja poklon jedne porodice drugoj, što je tradicija koja je uobičajena u brojnim različitim kulturama u današnjem društvu (*M. and Others v. Italy and Bulgaria*, stav 161).

2. Ropski položaj

15. U smislu Konvencije „ropski položaj“ (*servitut*) označava obavezu da se pružaju usluge pod prinudom i zato se vezuje s pojmom ropstva (*Seguin v. France* (odluka); *Siliadin v. France*, stav 124).

16. Kada je riječ o pojmu „ropskog položaja“, ono što je zabranjeno to je „posebno težak oblik uskraćivanja slobode“. Taj pojam obuhvata „pored obaveze da se drugima pružaju određene usluge ... i obavezu 'kmeta' da živi na imanju drugog lica i njegovu nemogućnost da promijeni svoje stanje“ (*ibid.*, stav 123).

17. ESLJP je iznio zapažanje da ropški položaj predstavlja specifičan oblik prinudnog ili obaveznog rada ili, drugačije rečeno, „otežavajući“ prinudni ili obavezni rad. U stvari, karakteristična odlika po kojoj se razlikuje ropški položaj od prinudnog ili obaveznog rada u smislu člana 4. Konvencije leži u osjećaju žrtve da je njeno stanje trajno i da nema izgleda da se ta situacija promijeni. Sud je ustanovio da je dovoljno da taj osjećaj počiva na navedenim objektivnim elementima ili da ga izazivaju ili podstiču oni koji snose odgovornost za takvu situaciju (*C.N. and V. v. France*, stav 91).

18. S tim u vezi ESLJP je istakao da posebnu vrstu krivičnog djela koje se razlikuje od trgovine ljudima i eksploatacije predstavlja kućni ropški položaj, koji podrazumijeva kompleksnu dinamiku, uključujući i otvorene oblike prinude, ali i suptilnije oblike prinude da bi se postigla pokornost (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 80).

19. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je stao na stanovište da je podnositelj predstavke držana u ropskom položaju zbog toga što je, pored toga što je od nje traženo da obavlja prinudni rad, ona pritom bila i maloljetna osoba bez ikakvih sredstava, ranjiva i izolirana, bez mogućnosti da živi negdje drugdje osim u kući ljudi za koje je radila i kojima je bila prepuštena na milost i nemilost, potpuno zavisna od njih zbog toga što je bila lišena slobode kretanja i što nije imala slobodno vreme (stavovi 126–127). Vidjeti također *C.N. and V. v. France*, gdje je ESLJP ustanovio da je prvi podnositelj predstavke bila držana u ropskom položaju, ali to nije zaključio i za drugog podnositelja predstavke (stavovi 92–93).

B. Sloboda od prinudnog ili obaveznog rada

Član 4. stav 2. Konvencije

„2. Ni od koga se ne može zahtijevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.”

HUDOC ključne riječi

Prinudni rad (4-2) – Obavezni rad (4-2)

20. Član 4. stav 2. Konvencije zabranjuje prinudni ili obavezni rad (*Stummer v. Austria* [VV], stav 117). Međutim, član 4. ne definira šta se podrazumijeva pod „prinudnim ili obaveznim radom”, niti se smjernice o tom pitanju mogu naći u bilo kojem dokumentu Vijeća Evrope koji se odnosi na pripreme radove na izradi Evropske konvencije (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 32).

21. U predmetu *Van der Mussele v. Belgium*, ESLJP se oslonio na Konvenciju MOR br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu. U smislu te konvencije izraz „prinudni ili obavezni rad” označava „svaki rad ili uslugu koji se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i na koji ta osoba nije dobrovoljno pristala”. Sud je tu definiciju uzeo kao polazište u svom tumačenju člana 4. stav 2. Konvencije (*ibid.*; *Graziani-Weiss v. Austria*; *Stummer v. Austria* [VV], stav 118. i *Adigüzel v. Turkey* (Odluka, stavovi 26–27. uz reference iz sudske prakse koje su u toj odluci navedene).

22. Tačno je da se engleski termin *labour* često koristi u uskom smislu fizičkog rada, ali se ovdje također uzima u obzir i šire značenje francuske riječi *travail* i upravo to značenje treba prihvatiti u ovom kontekstu. ESLJP je potvrdu te teze našao u definiciji koja je sadržana u članu 2. stav 1. Konvencije MOR br. 29. („svaki rad ili usluga”, *tout travail ou service* – na francuskom), u članu 4. stav 3(d) Evropske konvencije („rad ili službu”, *tout travail ou service* – na francuskom), kao i u samom nazivu Međunarodne organizacije rada (MOR), čije aktivnosti ni u kom smislu nisu ograničene samo na sferu fizičkog rada (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 33).

23. Kako bi razjasnio pojam „rad” u smislu člana 4. stav 2. Konvencije, ESLJP je naglasio da ne mora svaki rad koji se zahtijeva od pojedinca pod prijetnjom „kazne” nužno predstavljati „prinudni ili obavezni rad” koji je zabranjen tom odredbom. Moraju se uzeti u obzir i činici koji se odnose na vrstu i količinu rada o kome je riječ. Zahvaljujući tim činici moguće je razlučiti „prinudni rad” od rada u vidu pomoći koji se razumno može očekivati od članova porodice ili osoba koje žive u zajedničkom domaćinstvu. U tom smislu, u predmetu *Van der Mussele v. Belgium*, ESLJP je iskoristio pojam „nesrazmjerno breme” da odredi da li je jedan advokat bio podvrgnut obaveznom radu kada je od njega zatraženo da besplatno brani klijente u svojstvu branioca po službenoj dužnosti (stav 39; vidi također *C.N. and V. v. France*, stav 74).

24. Prvi pridjev, „prinudni”, upućuje na fizičku ili psihičku prinudu. Kada je riječ o drugom pridjevu, „obavezan”, na primjer, rad koji treba obaviti na osnovu ugovora zaključenog slobodnom voljom ne može se smatrati radom koji spada u polje dejstva člana 4. isključivo zbog toga što se jedna ugovorna strana obavezala drugoj da će taj rad obaviti i da podliježe kazni ako ne izvrši svoje ugovorno obećanje (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 34). Da bi se rad tumačio kao prinudni, on se mora „zahtijevati ... pod prijetnjom bilo kakve kazne” i mora se obavljati protivno volji te osobe, tj. to mora biti rad na koji „ta osoba nije dobrovoljno pristala” (*ibid.*).

25. ESLJP je istakao da je u globalnom izvještaju „Cijena prinude” koji je usvojila Međunarodna konferencija rada 1999. godine pojam „kazne” upotrijebljen u širem značenju, što je potvrđeno i korištenjem izraza „bilo kakva kazna”. Stoga ESLJP smatra da „kazna” može ići sve do nasilja ili fizičke prinude, ali može imati i suptilnije oblike psihološke prirode, kao što je prijetnja žrtvama koje rade u ilegalnom statusu da će biti prijavljene policiji ili imigracionim organima (*C.N. and V. v. France*, stav 77).

26. Sud je ustanovio da je prvi kriterijum, kriterijum „pod prijetnjom bilo kakve kazne”, bio ispunjen u predmetu *Van der Musselle v. Belgium*, gdje je podnosilac predstavke advokat-stažista bio izložen riziku da ga advokatska komora (*Ordre des avocats*) izbriše sa spiska stažista ili da odbije njegov zahtjev za upis u registar advokata (stav 35); taj kriterijum je također bio ispunjen u predmetu *Graziani-Weiss v. Austria*, gdje je podnosilac zahtjeva, inače advokat, bio podvrgnut disciplinskoj kazni zato što je odbio da bude staratelj (stav 39); kao i u predmetu *C.N. and V. v. France*, gdje je podnosiocu predstavke bilo zapriječeno da će biti vraćena u zemlju porijekla (stav 78).

27. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je stao na stanovište da, iako podnosilac predstavke, inače maloljetnica, nije bila pod prijetnjom „kazne”, ostaje činjenica da je ona bila u istoj takvoj situaciji u smislu percipirane težine prijetnje, kao adolescentkinja u stranoj zemlji, koja je nezakonito boravila na francuskoj teritoriji i strahovala da će je policija uhapsiti. Taj njen strah je održavan i podstican, a istovremeno su je držali u uvjerenju da će se njen status biti reguliran. (stav 118).

28. Suprotno tome, u predmetu *Tibet Mentesh and Others v. Turkey* (stav 68), ESLJP je konstatirao da su podnosioci predstavke, radnici u prodavnicama na aerodromu koji su se žalili zbog neplaćenih prekovremenih sati, dobrovoljno pristali na uslove rada koji su, između ostalog, podrazumijevali smjene od po 24 sata. Pored toga, nije bilo ničega što bi ukazalo na to da su podnosioci predstavke na prekovremeni rad bili natjerani bilo kakvom vrstom fizičke ili psihičke prinude. Sama mogućnost da bi mogli biti otpušteni ako odbiju tako da rade nije, po mišljenju Suda, odgovarala „prijetnji bilo kakvom kaznom” u smislu člana 4. Sud je stao na stanovište da prvi kriterijum nije bio ispunjen pa je predstavku odbacio kao nespojivu *ratione materiae* sa članom 4. Konvencije.

29. U predmetu *Adigüzel v. Turkey* (odluka), gdje se podnosilac predstavke, inače ljekar sudske medicine, žalio da je od njega traženo da radi i van svog radnog vremena bez ikakve materijalne nadoknade, ESLJP je stao na stanovište da je podnosilac predstavke time što se opredijelio za posao državnog službenika u opštini svakako morao od samog početka da zna da od njega može biti zahtijevano da radi i van standardnog radnog vremena bez novčane nadoknade. Osim toga, iako nije postojala mogućnost da primi materijalnu nadoknadu, podnosilac predstavke je mogao kao kompenzaciju da uzme slobodne dane, što on nikada nije tražio. Prema tome, on ne može tvrditi da je bio izložen nesrazmjerno teškom bremenu. Rizik da bi mu plata mogla biti smanjena ili da bi čak mogao biti otpušten zbog toga što odbija da ostane i poslije radnog vremena nije dovoljan da se zaključi da je od njega traženo da radi pod prijetnjom „kazne”. U svjetlu svega navedenog, ESLJP je stao na stanovište da dodatne usluge koje su tražene od podnosioca predstavke nisu predstavljale „prinudni ili obavezni rad”. Stoga je ESLJP odbacio tu predstavku kao predstavku koja *ratione materiae* nije u skladu sa članom 4. Konvencije, stavovi 30–35).

30. Što se tiče drugog kriterijuma, tj. pitanja da li je podnosilac predstavke dobrovoljno ponudio da obavi posao o kome je riječ (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 36), ESLJP je uzeo u obzir činjenicu, mada tu činjenicu nije smatrao odlučujućom, da je podnosilac predstavke prethodno dao saglasnost

za obavljanje rada koji je od njega zahtijevan [*ibid.*; *Graziani-Weiss v. Austria*, stav 40; *Adigüzel v. Turkey* (odluka), stav 30].

31. Sud prije svega uzima u razmatranje sve okolnosti datog predmeta u svjetlu osnovnih ciljeva člana 4. kada odlučuje o tome da li usluga koja je zatražena spada u polje dejstva zabrane „prinudnog ili obaveznog rada“ [*ibid.*, stav 37; *Bucha v. Slovakia* (odluka)]. Standardi koje je Sud razvio kako bi procijenio šta se može smatrati normalnim u pogledu dužnosti pripadnika neke profesije obuhvataju to da li obavljene usluge izlaze iz okvira normalnih profesionalnih zadataka osoba o kojima je riječ; da li su te usluge plaćene ili se kompenziraju na neki drugi način; da li se obaveza zasniva na konceptu društvene solidarnosti i da li je breme koje se njome nameće nesrazmjerno [*Graziani-Weiss v. Austria*, stav 38; *Mihal v. Slovakia* (odluka), stav 64].

32. Sud nije utvrdio da se pitanje po osnovu člana 4. otvara u predmetima u kojima jedan zaposleni nije bio plaćen za posao koji je obavljao, ali je taj rad obavljao dobrovoljno, dok samo pravo na materijalnu naknadu nije bilo osporeno [*Sokur v. Ukraine* (odluka)] u predmetu u kome je podnosilac predstavke prebačen na slabije plaćeno radno mjesto [*Antonov v. Russia* (odluka)], u predmetu u kome je zakon o socijalnoj pomoći zahtijevao da podnosilac predstavke nađe i prihvati bilo kakvu vrstu rada, bez obzira da li joj taj rad odgovara, pod prijetnjom da će joj se socijalna pomoć smanjiti ako ne postupi tako [*Schuitemaker v. the Netherlands* (odluka)], u predmetu u kome se od podnosioca predstavke, inače javnog bilježnika, zahtijevalo da prihvati smanjeni honorar kada radi za neprofitne organizacije (*X. v. Germany*, odluka Komisije) ili u predmetu u kome su se podnosioci predstavke žalili na nepravičnost uslova rada i plaćanja koje je država propisala za srodnike osoba sa invaliditetom koji se angažiraju u svojstvu ličnih asistenata [*Radi and Gherghina v. Romania* (odluka)]. Suprotno tome, ESLJP je u predmetu *Chowdury and Others v. Greece* ustanovio da je položaj podnosioca predstavke – oni su bili ilegalni migranti u teškim uslovima i bez plata, radili su pod nadzorom naoružanih čuvara na branju jagoda u određenom regionu u Grčkoj – predstavljao trgovinu ljudima i prinudni rad.

C. Razgraničenja

Član 4. stav 3. Konvencije

„3. Za svrhe ovog člana izraz prinudni ili obavezni rad ne obuhvata:

- a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određen u skladu sa odredbom člana 5. ove konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
- b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savjesti, službu koja se zahtijeva umjesto odsluženja vojne obaveze;
- c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja prijete opstanku ili dobrobiti zajednice;
- d) rad ili službu koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti.”

HUDOC ključne riječi

Rad u sklopu lišenja slobode (4-3-a) – Rad tokom uslovnog otpusta (4-3-a) – Služba vojne prirode (4-3-b) – Služba koja se zahtijeva umjesto odsluženja vojne obaveze /alternativno služenje/ (4-3-b) – Rad koji se iziskuje u slučaju krize (4-3-c) – Rad koji se iziskuje u slučaju nesreće /elementarne nepogode/ (4-3-c) – Uobičajene građanske dužnosti (4-3-d)

33. Član 4. stav 3. pomaže pri tumačenju stava 2. Četiri podstava (tačke) stava 3, koliko god da su različiti zasnivaju se na vodećim idejama o opštem interesu, društvenoj solidarnosti i onome što je normalno pri redovnom stanju stvari (*Van der Mussele v. Belgium*, stav 38; *Karlheinz Schmidt v. Germany*, stav 22; *Zarb Adami v. Malta*, stav 44).

1. Rad u sklopu lišenja slobode ili tokom uslovnog otpusta

34. Član 4. stav 3(a) ukazuje na to da izraz „prinudni ili obavezni rad” ne obuhvata „svaki rad uobičajen u sklopu lišenja slobode” (*Stummer v. Austria* [VV], stav 119) niti tokom uslovnog otpusta.

35. Kada utvrđuje šta treba smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode”, ESLJP uzima u obzir standarde koji prevladavaju u zemljama članicama (*ibid.*, stav 128).

36. Na primjer, kada je trebalo da ESLJP razmatra rad koji je zahtijevan od jednog zatvorenika povratnika, za čiji je otpust uslov bio da uštedi određeni iznos, ESLJP je, iako je u potpunosti prihvatio činjenicu da je rad o kome je riječ bio obavezan, zaključio da time nije bio prekršen član 4. Konvencije jer su bili ispunjeni zahtjevi utvrđeni u članu 4. stav 3(a) (*Van Droogenbroeck v. Belgium*, stav 59). Po mišljenju Suda, rad koji je zahtijevan od podnosioca predstavke nije prelazio granice onoga što je „uobičajeno” u tom kontekstu jer je bio planiran tako da mu pomogne da se reintegriraju u društvo i pritom je imao pravni osnov u odredbama čiji ekvivalenti postoje i u nekim drugim državama članicama Vijeća Evrope (*ibid.*; *Stummer v. Austria* [VV], stav 121; *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*, stav 90).

37. Kada je riječ o novčanoj naknadi za rad zatvorenika, Komisija je istakla da član 4. ne sadrži nijednu odredbu koja bi se odnosila na naknadu zatvoreniciima za njihov rad (*Twenty-one detained persons v. Germany*, odluka Komisije; *Stummer v. Austria* [VV], stav 122). ESLJP je primijetio da su se kasnije izmijenili stavovi prema tom pitanju, što posebno odražavaju evropska zatvorska pravila iz 1987. i 2006. godine, u kojima se poziva na pravičnu naknadu za rad zatvorenika [*Zhelyazkov v. Bulgaria*, stav 36; *Floroiu v. Romania* (odluka), stav 34]. Međutim, ESLJP je stao na stanovište da činjenica da neki zatvorenik nije plaćen za obavljeni rad sama po sebi ne znači da se ta vrsta rada ne može smatrati „radom koji se zahtijeva u sklopu uobičajenog lišenja slobode” (*ibid.*, § 33).

1. Na primjer, u predmetu *Floroiu v. Romania*, ESLJP je primijetio da zatvorenici mogu da obavljaju ili rad koji se plaća ili rad, kao što je obavljanje zadataka koji se odnose na pomaganje u svakodnevnom upravljanju zatvorom, koji se ne plaća, ali im omogućava da ostvare pravo na smanjenje kazne. Saglasno unutrašnjem pravu, zatvorenici su mogli da biraju jednu od tih dviju vrsta rada pošto su im objašnjeni uslovi koji važe u svakom pojedinačnom slučaju. ESLJP je, imajući u vidu činjenicu da je podnosiocu predstavke odobreno znatno smanjenje kazne koju je trebalo još da odsluži, zaključio da rad koji je on obavio nije bio u potpunosti neplaćen i da se taj rad može smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije stavovi 35–37).

39. Nedavno je Veliko vijeće pozvano da ispita pitanje o tome da li član 4. nalaže visokim stranama ugovornicama da zatvorenike koji rade uključe u sistem socijalnog osiguranja, posebno u sistem priznavanja starosnih penzija. Veliko vijeće je konstatalo da apsolutna većina visokih strana ugovornica na neki način uključuje zatvorenike u nacionalni sistem socijalnog osiguranja ili im obezbjeđuje neki specifičan program osiguranja, ali da samo mali broj država članica uključuje zaposlene zatvorenike u svoje penzione sisteme. Tako austrijski zakon odražava razvoj evropskog prava u tom smislu što je svim zatvoreniciima obezbijedio zdravstveno osiguranje i osiguranje od nesreća na radu i zaposleni zatvorenici su uključeni u program osiguranja od nezaposlenosti, ali nisu uključeni u sistem starosne penzije (*Stummer v. Austria* [VV], stav 131). Stoga je ESLJP stao na stanovište da ne postoji dovoljan konsenzus o pitanju uključivanja zatvorenika koji obavljaju neki rad u sistem penzionog osiguranja. Ustanovio je da Pravilo 26.17 Evropskih zatvorskih pravila iz 2006. godine, koje predviđa da se u granicama mogućeg zatvorenici koji obavljaju neki rad uključe u nacionalni sistem socijalnog osiguranja, odražava tu razvojnu tendenciju, ali da se ono ne može poistovjetiti sa obavezom koja proističe iz člana 4. Konvencije. Shodno tome, obavezni rad koji je podnosilac zahtjeva obavljao kao zatvorenik a nije bio uključen u penzioni sistem mora se smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije [*ibid.*, stav 132; *Floroiu v. Romania* (odluka), član 32].

40. Kada se podnosilac predstavke žalio na obaveze zatvorenika da obavljaju rad u zatvoru i nakon što su navršili godine kojima je ispunjen uslov za starosnu penziju, ESLJP je, imajući na umu svrhu rada o kome je riječ, njegovu prirodu, obim i način na koji je on trebalo da bude obavljen i istovremeno ukazujući na to da među zemljama članicama Vijeća Evrope ne postoji konsenzus o datom pitanju, stao na stanovište da se ne može zaključiti kako u članu 4. Konvencije postoji bilo kakva apsolutna zabrana te se stoga obavezni rad koji podnosilac predstavke obavlja za vrijeme dok je lišen slobode, uključujući i rad obavljen pošto je napunio godine za penziju, može smatrati „radom uobičajenim u sklopu lišenja slobode” u smislu člana 4. stav 3(a) Konvencije (*Meier v. Switzerland*, stavovi 72–79).

2. Vojna služba ili civilna služba kao zamjena za vojnu službu

41. Član 4. stav 3(b) isključuje iz polja dejstva „prinudnog ili obaveznog rada” koje je zabranjeno članom 4. stav 2. „svaki rad ili službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savjesti, službu koja se zahtijeva umjesto odsluženja vojne obaveze” (*Bayatyan v. Armenia* [VV], stav 100; *Johansen v. Norway*, odluka Komisije).

42. U Odluci Komisije u predmetu *W., X., Y. and Z. v. the United Kingdom*, gdje su podnosioci predstavke bili maloljetni kada su stupili u oružane snage Ujedinjenog Kraljevstva, Komisija je stala na stanovište da je služba koju su oni obavljali bila obuhvaćena ograničenjima predviđenim članom 4. stav 3, pa je njihova pritužba da takva služba predstavlja „prinudni ili obavezni rad” morala biti odbačena kao očigledno neosnovana s obzirom na izričitu odredbu utvrđenu u članu 4. stav 2(b) Konvencije.

43. Komisija je, međutim, stala na stanovište da se u članu 4. pravi distinkcija između pojmova „ropski rad” i „prinudni ili obavezni rad” i da se oni, iako se često preklapaju, ne mogu smatrati ekvivalentnima, kao i da odredba koja izričito isključuje vojnu službu iz obima pojma „prinudni ili obavezni rad” ne mora nužno isključivati takvu službu iz razmatranja koje se preduzima kako bi se ustanovilo da li je ona obuhvaćena obimom zabrane „ropstva ili ropskog položaja” (*W., X., Y. and Z. v. the United Kingdom*, odluka Komisije). Komisija je stala na opšte stanovište da vojnik koji je primljen u vojsku nakon što je postao punoljetan ima obavezu da poštuje prava i obaveze svog angažmana, kao i da ograničenje slobode i individualnih prava, koje iz tog angažmana proističe, ne predstavlja povredu prava koja se odnose na slobodu od „ropstva ili ropskog položaja” (*ibid.*). Komisija je ustanovila da sama činjenica da su podnosioci predstavke u trenutku stupanja u vojsku bili maloljetni, pa su angažovani uz saglasnost roditelja, ne može značiti da se time njihov položaj u vojsci može okarakterizirati kao „ropski rad” (*ibid.*).

44. Nedavno je, međutim, u predmetu *Chitos v. Greece*, koji se odnosio na obavezu nametnutu oficiru vojske da državi plati znatnu svotu novca kako bi mu bilo dopušteno da napusti vojnu službu prije isteka ugovora, ESLJP odstupio od gore navedenog tumačenja koje je dala Komisija i stao na stanovište da se ograničenje koje je utvrđeno članom 4. stav 3. odnosi samo na vojni rok u sklopu redovnog služenja, a ne na one koji grade karijeru u profesionalnoj vojnoj službi. ESLJP je zaključio da **član 4. stav 3. tačka b) mora** biti sagledan u cjelini. Čitanje cijelog podstava u njegovom kontekstu iz dva razloga upućuje na to da se tekst odnosi na obavezni vojni rok u državama u kojima takav sistem postoji: prvo, kroz pominjanje prigovora savjesti, gdje se očigledno mora raditi o vojnim obveznicima, a ne o profesionalnom vojnom osoblju i, drugo, kroz izričito pozivanje na vojnu obavezu na kraju tog podstava. ESLJP je dalje utvrdio da potvrdu tom tumačenju daje i Konvencija MOR br. 29, kao i stav koji zastupaju Evropski komitet za socijalna prava i Komitet ministara, stavovi 83–89.

45. U pomenutom predmetu *Chitos v. Greece*, ESLJP je ustanovio da, iako je legitimno da države utvrde obavezni period vojne službe za vojne oficire po završetku njihovih studija, kao i da utvrde njihovu obavezu da isplate naknadu u slučaju da ranije istupe iz vojske kako bi se nadoknadili troškovi obrazovanja, ipak mora postojati ravnoteža između različitih interesa o kojima se tu radi. U konkretnim okolnostima datog predmeta ESLJP je ustanovio da je bio prekršen član 4. stav 2. time

što su vlasti nametnule nesrazmjeran teret podnosiocu predstavke [stav 109; nasuprot tome, vidi, [Lazaridis v. Greece](#) (odluka)].

3. Služba koja se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće

46. Član 4. stav 3(c) isključuje svaku službu koja se obavlja u slučaju krize ili nesreće koja prijete opstanku ili dobrobiti zajednice iz obima prinudnog ili obaveznog rada. S tim u vezi, Komisija je ustanovila kako je obaveza jednog nosioca prava na lov da aktivno učestvuje u uništavanju lisičjih jama gasom u sklopu kampanje vođene protiv epidemije – čak i pored toga što je takva obaveza mogla biti obuhvaćena pojmom prinudnog rada – bila opravdana sa stanovišta člana 4. stav 3(c), koji dopušta takvu službu u slučaju nepogode ili nesreće koja ugrožava opstanak ili dobrobit zajednice, ili po osnovu člana 4. stav 3(d), koji dopušta takav rad ili službu koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti ([S. v. Germany](#), odluka Komisije). U jednom predmetu koji se ticao obaveze podnosioca predstavke da godinu dana pruža stomatološke usluge u okviru javne stomatološke službe na sjeveru Norveške, dva člana Komisije su zastupala stanovište da je ta služba bila ona služba koja se razumno zahtijevala od podnosioca predstavke u sklopu elementarne nepogode koja je ugrožavala život ili blagostanje zajednice, pa stoga nije predstavljala prinudni ili obavezni rad ([I. v. Norway](#), odluka Komisije).

4. Uobičajene građanske dužnosti

47. Član 4. stav 3 (d) isključuje iz obima pojma „prinudnog ili obaveznog rada” svaki rad ili službu koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti ([Van der Mussele v. Belgium](#), stav 38).

48. U predmetu [Van der Mussele v. Belgium](#), ESLJP je prihvatio da je podnosilac predstavke, advokat-stažista pretrpio izvjesnu štetu zbog toga što nije dobio materijalnu nadoknadu ni naknadu troškova za odbrane koje je pružao, ali je smatrao da je ta šteta išla uporedo sa određenim pogodnostima koje je uživao i da nije dokazano da je ona bila prekomjerna. Sud je stao na stanovište da, iako i rad koji je plaćen također može spadati u prinudni ili obavezni rad, činjenica da neki rad nije plaćen i da nisu nadoknađeni troškovi tog rada predstavlja činilac koji treba uzeti u obzir kada se razmatra šta je srazmjerno ili šta je uobičajeno u poslu. Primjećujući da podnosilac predstavke nije opterećen prekomjernim bremenom rada i da je iznos troškova koji su direktno proistekli iz raznih predmeta na kojima je radio bio relativno mali, ESLJP je zaključio kako podnosilac predstavke nije bio žrtva „obaveznog rada” u smislu člana 4. stav 2. Konvencije (stavovi 34–41).

49. ESLJP je zaključio da to što je ljekaru nametnuta obaveza da učestvuje u radu hitne medicinske službe nije predstavljalo ni „obavezni” ni „prinudni” rad u smislu člana 4. stav 2. i proglasio je relevantni dio predstavke neprihvatljivim zbog očigledne neosnovanosti [[Steindel v. Germany](#) (odluka)]. U tom slučaju, ESLJP je prije svega smatrao da je relevantno to (i) što su usluge koje su morale biti pružene bile plaćene i nisu premašile obim uobičajenih profesionalnih ljekarskih aktivnosti, (ii) što je obaveza o kojoj je riječ bila zasnovana na konceptu profesionalne i građanske solidarnosti i imala za cilj sprečavanje vanrednih situacija i (iii) što breme koje je time stavljeno na pleća podnosiocu predstavke nije bilo nesrazmjerno.

50. Komisija i Sud su također zastupali stanovište da „svaki rad ili služba koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti” obuhvataju slijedeće: dužnost učešća u poroti ([Zarb Adami v. Malta](#)); obaveznu vatrogasnu službu ili finansijski prilog koji treba dati umjesto obavljanja vatrogasne službe ([Karlheinz Schmidt v. Germany](#)); dužnost da se obavljaju besplatni medicinski pregledi ([Reitmayr v. Austria](#)); dužnost da se učestvuje u hitnoj medicinskoj službi ([Steindel v. Germany](#)) ili pravnu obavezu za preduzeća u svojstvu poslodavaca da obračunaju i odbiju poreze, doprinose za socijalno osiguranje itd. od plata i nadnica svojih zaposlenih ([Four Companies v. Austria](#), odluka Komisije).

51. Kriterijumi koji služe za razgraničavanje pojma „obavezni rad” obuhvataju i pojam normalnog ili uobičajenog poslovanja. Intelktualni ili fizički rad koji je sam po sebi normalan odnosno uobičajen

može, u suštini, da se pokaže abnormalnim odnosno neuobičajenim ako se na izbor lica ili grupa koje treba da obave taj posao primjenjuju diskriminatorni činioci. Stoga u slučajevima u kojima je ESLJP ustanovio da nije bilo „prinudnog ili obaveznog rada” u smislu člana 4. ne mora nužno značiti da činjenice datog predmeta ostaju apsolutno izvan polja dejstva člana 4. i, shodno tome, i člana 14. (*Van der Musselle v. Belgium*, stav 43; *Zarb Adami v. Malta*, stav 45). Na primjer, svaka neopravdana diskriminacija između muškaraca i žena u vezi sa obavezom da se obavljaju građanske dužnosti predstavlja povredu člana 14. u vezi sa članom 4. Konvencije (*ibid.*, stav 83; *Karlheinz Schmidt v. Germany*, stav 29).

III. Pozitivne obaveze

52. U predmetu *Siliadin v. France*, ESLJP je primijetio da, u vezi sa određenim odredbama Konvencije, kao što su članovi 2, 3. i 8, činjenica da se neka država uzdržava od kršenja zajamčenih prava nije sama po sebi dovoljna da se na osnovu toga zaključi kako se ta država povinuje svim svojim obavezama koje proističu iz člana 1. Konvencije (stav 77). S tim u vezi, ESLJP je stao na stanovište da ograničavanje poštovanja člana 4. Konvencije samo na neposredne postupke državnih organa ne bi bilo u skladu s međunarodnim instrumentima koji se konkretno bave tim pitanjem i dovelo bi do toga da sama ta odredba postane nedjelotvorna (stav 89). Shodno tome, ESLJP je zaključio da države imaju pozitivne obaveze po članu 4. Konvencije.

A. Pozitivna obaveza da se uspostavi odgovarajući zakonodavni i upravni okvir

53. Član 4. nalaže da država članica kazni i djelotvorno goni svako djelo koje ima za cilj da se neka osoba drži u ropstvu ili ropском položaju, na prinudnom ili obaveznom radu (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 66; *Siliadin v. France*, stav 112; *C.N. and V. v. France*, stav 105). Da bi ispunile tu obavezu, države članice moraju da uspostave zakonodavni i upravni okvir kojim zabranjuju i kažnjavaju takva djela (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 285).

54. U specifičnom kontekstu trgovine ljudima, ESLJP je naglasio da i Protokol iz Palerma i Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima upućuju na potrebu da se usvoji sveobuhvatan pristup borbi protiv trgovine ljudima, što obuhvata mjere za sprečavanje trgovine ljudima i za zaštitu žrtava, pored mjera za kažnjavanje trgovaca ljudima. Po mišljenju Suda, iz odredbi tih dvaju instrumenata jasno je da visoke strane ugovornice, među kojima su gotovo sve države članice Vijeća Evrope, smatraju da samo kombinirane mjere koje se odnose na sva tri pomenuta aspekta tog problema mogu biti djelotvorne u borbi protiv trgovine ljudima. Iz tih razloga ESLJP je naglasio da dužnost da se kažnjava trgovina ljudima i krivično goni trgovina ljudima predstavljaju samo jedan aspekt opštih obaveza država članica u borbi protiv trgovine ljudima, kao i da obim pozitivnih obaveza koji proističe iz člana 4. mora biti sagledavan u tom širem kontekstu (*ibid.*).

55. S tim u vezi ESLJP je stao na stanovište da dijapazon jamstava predviđenih nacionalnim zakonodavstvom mora biti odgovarajući kako bi jamčio praktičnu i djelotvornu zaštitu prava žrtava ili potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Sud je također stao na stanovište da, pored krivičnihopravnih mjera za kažnjavanje trgovaca ljudima, član 4. zahtijeva od država članica da donesu i odgovarajuće mjere kojima će urediti one poslovne aktivnosti koje se često koriste kao pokriće za trgovinu ljudima. Osim toga, imigracioni propisi država članica moraju se pozabaviti relevantnim pitanjima koja se tiču podsticanja, pomaganja i toleriranja trgovine ljudima (*ibid.*, stav 284). Osim toga, od država se traži da obezbijede odgovarajuću obuku za pripadnike službi unutrašnjih poslova i imigracionih organa (*ibid.*, stav 287).

56. ESLJP naglašava da pomenuta načela imaju podjednak značaj kada je riječ o trgovini ljudima i eksploataciji ljudi kroz rad. Stoga je ESLJP prihvatio da trgovina ljudima obuhvata vrbovanje lica u cilju iskorištavanja i da iskorištavanje (eksploatacija) obuhvata prinudni rad. U tom smislu ESLJP je naglasio da član 4. stav 2. Konvencije podrazumijeva pozitivnu obavezu država da se pozabave tom

kategorijom trgovine ljudima u obliku zakonodavnog i upravnog okvira koji omogućava da se spriječi trgovina ljudima i njihovo iskorištavanje kroz rad, da se zaštite žrtve i istraže utuživi slučajevi takvog vida trgovine ljudima, uz istovremenu zakonsku inkriminaciju i djelotvorno gonjenje svakog djela kojem je cilj držanje neke osobe u takvoj situaciji (*Chowdury and Others v. Greece*, stavovi 86–89 i 103–104).

57. ESLJP je ustanovio da zakoni koji su bili na snazi u predmetnom vremenu nisu pružili podnosiocima predstavki praktičnu i djelotvornu zaštitu od postupanja koje spada u polje dejstva člana 4. Konvencije u predmetu *Siliadin v. France* (stav 148), u predmetu *C.N. and V. v. France* (stav 108) i u predmetu *C.N. v. the United Kingdom* (stav 76). S druge strane, u predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia*, na osnovu dokaza koje je imao pred sobom i vodeći računa o granicama nadležnosti Rusije u konkretnim činjenicama datog predmeta, ESLJP je ustanovio da ruski pravni i upravni okvir nema takve propuste u pogledu trgovine ljudima [*Ibid.*, stavovi 301–303; *V.F. v. France* (odluka); *J.A. v. France* (odluka)]. U tom predmetu, ESLJP je ustanovio da je Kipar prekršio tu svoju obavezu zbog toga što je, uprkos dokazima o trgovini ljudima na Kipru i zabrinutostima izraženim u različitim izvještajima o tome da kiparska imigraciona politika i zakonodavni nedostaci podstiču trgovinu ženama u pravcu Kipra i da njegov vizni režim za umjetnike nije pružio kćerki podnosioca predstavke gđici Rancevoj praktičnu i djelotvornu zaštitu od trgovine ljudima i iskorištavanja (stavovi 290–293). U predmetu *T.I. and Others v. Greece*, Sud je smatrao da pravni okvir koji regulira neke postupke nije bio efikasan ili dovoljan ni za kažnjavanje trgovaca ljudima, niti za osiguranje efikasne prevencije trgovine ljudima, uzimajući u obzir da trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije nije predstavljala zasebno krivično djelo u predmetnom vremenu i da je manje kazneno djelo trgovine ljudima imalo kraći period zastare, što je rezultiralo prekidom krivičnog gonjenja protiv dvojice optuženih zbog zastare. Isto tako, ESLJP je ustanovio da su propisi koji su u predmetnom vremenu bili na snazi pružili praktičnu i djelotvornu zaštitu od trgovine ljudima u predmetu *L.E. v. Greece*.

B. Pozitivna obaveza da se preduzimaju operativne mjere

58. Član 4. Konvencije može, u određenim okolnostima, nalagati državi da preduzme operativne mjere za zaštitu žrtava ili potencijalnih žrtava od postupanja kojim bi taj član bio prekršen (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 286; *C.N. v. the United Kingdom*, stav 67). Kako bi iz okolnosti određenog slučaja proistekla pozitivna obaveza da se preduzmu operativne mjere, mora se dokazati da su državni organi znali ili je trebalo da znaju za okolnosti na osnovu kojih bi se moglo zaključiti kako postoji razumna sumnja da je neka osoba bila podvrgnuta ili da se nalazila u stvarnoj i neposrednoj opasnosti da bude podvrgnuta postupanju koje je u suprotnosti sa članom 4. Konvencije. Ako je odgovor na to pitanje potvrđan, državne vlasti će prekršiti član 4. ako ne preduzmu odgovarajuće mjere u sklopu svojih ovlaštenja da izvedu tu osobu iz te situacije ili te opasnosti (*ibid.*).

59. Međutim, imajući na umu teškoće s kojima je skopčano policijsko zbrinjavanje savremenih društava i operativne izbore koji se moraju napraviti u smislu prioriteta i resursa, obaveza da se preduzimaju operativne mjere mora se tumačiti na način koji ne nameće nemoguće ili nesrazmjerno breme vlastima (*ibid.*, stav 68; *Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 287).

60. U predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia* počinjene su različite policijske greške, prije svega, u tom smislu što policija nije istražila da li je gospođica Rancev bila žrtva trgovine ljudima, odluka da (gospođicu Rancev) povjere na čuvanje M. A. i činjenica da vlasti nisu ispunile različite odredbe unutrašnjeg prava, navela je ESLJP na zaključak da kiparske vlasti nisu preduzele mjere za zaštitu gospođice Rancev protiv trgovine ljudima (stav 298).

61. U predmetu *V.F. v. France*, ESLJP je, svjestan razmjera fenomena trgovine nigerijskim ženama u Francuskoj i teškoća s kojima se te osobe suočavaju kada treba da se identificiraju pred vlastima kako bi dobile zaštitu, mogao samo da konstatuje, u svjetlu okolnosti datog predmeta, kako podnosilac predstavke nije ni pokušala da stupi u kontakt s vlastima i upozna ih sa svojom situacijom. Stoga je

ESLJP stao na stanovište da dokazi koje je podnosilac predstavke predložila nisu dovoljni da se zaključi kako su policijski organi znali ili je trebalo da znaju da je podnosilac predstavke žrtva mreže trgovine ljudima kada su odlučili da je deportuju.

62. U predmetu *Chowdury and Others v. Greece*, ESLJP je ustanovio da Grčka nije ispunila svoje pozitivne obaveze zato što njene vlasti, koje su iz zvaničnih izvještaja i tekstova u medijima znale kakva je situacija u kojoj se nalaze radnici migranti, i to znatno prije nego što se dogodio incident sa otvaranjem vatre na podnosiocima predstavke, nisu preduzele odgovarajuće mjere za sprječavanje trgovine ljudima i zaštitu podnosioca predstavke (stavovi 111–115).

C. Procesna obaveza da se provede istraga

63. Član 4. Konvencije sadrži procesnu obavezu da se provede istraga kada postoji osnovana sumnja da su prekršena prava pojedinca koja su tim članom zajamčena (*C.N. v. the United Kingdom*, stav 69; *Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 288).

64. ESLJP je naglasio da zahtjev da se sprovede istraga ne zavisi od pritužbe žrtve ili nekog njenog srodnika, već same vlasti moraju postupati na vlastitu inicijativu čim im takav slučaj bude predložen. ESLJP je dalje potvrdio da istraga da bi bila djelotvorna, mora biti nezavisna od lica koja su u događajima učestvovala i istovremeno mora biti kadra da omogući da se identificiraju i kazne odgovorni, što je obaveza koja se ne odnosi na rezultat, nego na sredstva kojima se ostvaruje. Osim toga, zahtjev za hitnost i razumnu ekspeditivnost implicitan je u svim predmetima, a tamo gdje postoji mogućnost da se osoba izbavi iz štetne situacije u kojoj se nalazi istraga mora biti preduzeta hitno. Konačno, žrtva ili njen srodnik moraju učestvovati u postupku u mjeri koja je neophodna da se zaštite njihovi legitimni interesi (*ibid.*; *L.E. v. Greece*, stav 68).

65. U specifičnom kontekstu trgovine ljudima, pored obaveze da provedu domaću istragu o događajima koji su se zbili na njihovoj teritoriji, zemlje članice imaju i obavezu da u prekograničnim slučajevima trgovine ljudima djelotvorno saraduju sa relevantnim organima drugih država koje su uključene u istragu o događajima van njihovih teritorija (*Rantsev v. Cyprus and Russia*, stav 289).

66. U predmetu *Rantsev v. Cyprus and Russia*, ESLJP je ustanovio da ruske vlasti nisu istražile da li su možda pojedinci ili mreže koje djeluju u Rusiji bili uključeni u trgovinu kojom je gospođica Ranceva prebačena na Kipar (stav 308). U predmetu *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, međutim, ESLJP je utvrdio da su okolnosti slučaja takve da se ne otvara pitanje trgovine ljudima, ali da bi, u suprotnoj situaciji, da je na njenoj teritoriji započeta trgovina ljudima, Bugarska država snosila odgovornost (stav 169). U tom predmetu, ESLJP je dalje istakao da su bugarske vlasti pomogle podnosiocima zahtjeva i da su održavale stalni kontakt i saradnju sa italijanskim vlastima (stav 169).

67. U predmetu *J. and Others v. Austria*, u kome su se podnosioci predstavke žalili zbog odluke tužioca da ne provede istragu povodom navodnih krivičnih djela trgovine ljudima koje su u inostranstvu počinile osobe koja nisu državljani Austrije, ESLJP je stao na stanovište da član 4. Konvencije, u svom procesnom dijelu, ne nalaže državama da obezbijede univerzalnu nadležnost za slučajeve trgovine ljudima kada su ta djela počinjena u inostranstvu. S tim u vezi, Sud je naglasio da Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala ne sadrži ništa što bi se odnosilo na pitanje nadležnosti, dok Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima zahtijeva od visokih strana ugovornica samo da obezbijede nadležnost nad djelima trgovine ljudima koja su počinjena na njihovoj teritoriji ili protiv nekog njihovog državljanina (stav 114).

68. U predmetu *Chowdury and Others v. Greece*, ESLJP je zaključio da Grčka nije ispunila svoje procesne obaveze, prije svega zato što je tužilac odbio da pokrene postupak u odnosu na dvadeset jednog podnosioca predstavke uz obrazloženje da su oni svoje pritužbe poslali kasno, a da pritom nije uzeo u obzir šira pitanja trgovine ljudima i prinudnog rada koja su bila predmet njihove

predstavke (stavovi 117–121). ESLJP je dalje ustanovio da su domaći sudovi primijenili veoma usko tumačenje prilikom sagledavanja položaja podnosilaca predstavke, analizirajući ga samo u tom smislu da utvrde da li je to bio ropски položaj, uslijed čega nijedan optuženi nije bilo osuđen za trgovinu ljudima te stoga nisu ni bile izrečene odgovarajuće kazne (stavovi 123–127).

69. Pored efikasnosti postupka koji se odnosi na navodnu eksploataciju podnosilaca predstavke, ESLJP je ispitao efikasnost postupka koji se odnosi na izdavanje viza podnosiocima zahtjeva u *T.I and Others v. Greece*. Imajući u vidu posebno dostupne informacije o fenomenu trgovine ljudima u Rusiji i Grčkoj u predmetno vrijeme i imajući u vidu ozbiljnost navoda podnosilaca predstavke i činjenicu da su optužili javne službenike da su umiješani u mreže trgovine ljudima, vlasti su bile dužne da postupaju s posebnom pažnjom kako bi provjerile da li su vizni zahtjevi bili podvrgnuti detaljnoj provjeri prije izdavanja viza i tako otklonili sumnje u pogledu ispravnosti javnih službenika. Sud je utvrdio da nadležni organi nisu u ovom slučaju upotrijebili potrebne mjere provjere, posebno uzimajući u obzir dužinu vremena potrebnog za istragu, što je rezultiralo da krivično gonjenje (krivično djelo falsifikovanja/upotrebe falsifikovanih dokumenata) postane zastarjelo. ESLJP je također utvrdio da podnosioci predstavke nisu bili uključeni u istragu u potrebnoj mjeri, jer svi pokušaji da im se uruče pozivi za svjedočenje svjedoka, nisu uspjeli, bez pokušaja da se nađu na adresi koju su dali u zahtjevima da se pridruže postupku u svojstvu građana.

Spisak navedenih predmeta

Sudska praksa navedena u ovom vodiču upućuje na presude ili odluke koje je donio ESLJP, kao i na odluke ili izvještaje Evropske komisije za ljudska prava (u daljem tekstu: Komisija).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sva pozivanja odnose se na presude o meritumu koje je izreklo neko vijeće Suda. Oznaka „(odluka)” ukazuje na to da je citat preuzet iz odluke Suda, dok oznaka „[VV]” znači da je o predmetu odlučivalo Veliko vijeće.

Presude vijeća koje nisu bile pravosnažne u smislu člana 44. Konvencije kada je ažurirana ova verzija označene su znakom (*) na donjem spisku. Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako slijedi: „Presuda vijeća je pravosnažna: a) kada stranke izjave da neće zahtijevati da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili b) tri mjeseca poslije donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko vijeće; ili c) kada kolegijum Velikog vijeća odbije zahtjev za obraćanje na osnovu člana 43.” Kada kolegijum Velikog vijeća prihvati zahtjev da predmet bude iznijen pred Veliko vijeće, presuda vijeća ne postaje pravosnažna i samim tim nema pravno dejstvo; pravosnažna postaje potonja presuda Velikog vijeća.

Hiperlinkovi za navedene predmete u elektronskoj verziji Vodiča usmjereni su ka bazi podataka HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), koja omogućava pristup sudskoj praksi Evropskog suda (presude i odluke Velikog vijeća, vijeća i odbora, predmeti o kojima su podnijete informacije, savjetodavna mišljenja, pravni sažeci iz informativne bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvještaji), kao i rezolucijama Komiteta ministara.

ESLJP izriče presude i odluke na engleskom i/ili francuskom jeziku, što su njegova dva službena jezika. HUDOC također sadrži prevode mnogih važnih predmeta na više od 30 nezvaničnih jezika, kao i linkove za oko stotinu online zbirki sudske prakse čiji su autori treća lica. Svim jezičkim verzijama koje su dostupne za navedene slučajeve može se pristupiti preko taba „Language versions” (Jezičke verzije) u bazi podataka HUDOC; to je tab koji nalazite kada pritisnete hiperlink presude.

—A—

Adigüzel v. Turkey (odluka) no. 7442/08, 6. februar 2018.
Antonov v. Russia (odluka), no. 38020/03, 3. novembar 2005.

—B—

Bayatyan v. Armenia [VV], no. 23459/03, ECHR 2011
Bucha v. Slovakia (odluka), no. 43259/07, 20. septembar 2011.

—C—

C.N. v. the United Kingdom, no. 4239/08, 13. novembar 2012.
C.N. and V. v. France, no. 67724/09, 11. oktobar 2012.
Chitos v. Greece, no. 51637/12, ECHR 2015
Chowdury and Others v. Greece, no. 21884/15, ECHR 2017

—D—

De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium, 18. jun 1971, Series A no. 12

—F—

Floroiu v. Romania (odluka), no. 15303/10, 12. mart 2013-
Four Companies v. Austria, no. 7427/76, Odluka Komisije od 27. septembra 1976, Decisions and Reports (D.R. 7)

—G—

Graziani-Weiss v. Austria, no. 31950/06, 18. oktobar 2011.

—I—

I. v. Norway, no. 1468/62, Odluka Komisije od 17. decembra 1963.

—J—

J. and Others v. Austria, no. 58216/12, 17. januar 2017.
J.A. v. France (odluka), no. 45310/11, 27. maj 2014.
Johansen v. Norway, no. 10600/83, Odluka Komisije od 14. oktobra 1985, Decisions and Reports 44

—K—

Karlheinz Schmidt v. Germany, 18. jul 1994, Series A no. 291-B

—L—

L.E. v. Greece, no. 71545/12, 21. januar 2016.
Lazaridis v. Greece (odluka), no. 61838/14, 12. januar 2016.

—M—

M. and Others v. Italy and Bulgaria, no. 40020/03, 31. jul 2012.
Meier v. Switzerland, no. 10109/14, ECHR 2016
Mihal v. Slovakia (odluka), no. 31303/08, 28. jun 2011.

—R—

Radi and Gherghina v. Romania (odluka), no. 34655/14, 5. januar 2016.
Rantsev v. Cyprus and Russia, no. 25965/04, ECHR 2010
Reitmayr v. Austria, no. 23866/94, Odluka Komisije od 28. juna 1995.

—S—

S. v. Germany, no. 9686/82, Odluka Komisije od 4. oktobra 1984, Decisions and Reports 39
Schuitemaker v. the Netherlands (odluka), no. 15906/98, 4. maj 2010.

Seguin v. France (odluka), no. 42400/98, 7. mart 2000.
Siliadin v. France, no. 73316/01, ECHR 2005-VII
Sokur v. Ukraine (odluka), no. 29439/02, 26. novembar 2002.
Steindel v. Germany (odluka), no. 29878/07, 14. septembar 2010.
Stummer v. Austria [VV], no. 37452/02, ECHR 2011

—T—

T.I. and Others v. Greece, 40311/10, 18 July 2019
Tibet Mentesh and Others v. Turkey, nos. 57818/10 i još četiri, 24. oktobar 2017.
Twenty-one detained persons v. Germany, nos. 3134/67 i još 20 drugih, Odluka Komisije od 6. aprila 1968, Collection 27

—V—

V.F. v. France (odluka), no. 7196/10, 29. novembar 2011.
Van der Mussele v. Belgium, 23. novembar 1983, Series A no. 70
Van Droogenbroeck v. Belgium, 24. jun 1982, Series A no. 50

—W—

W., X., Y., and Z. v. the United Kingdom, nos. 3435/67 i još tri, Odluka Komisije od 19. jula 1968, Collection 28

—X—

X. v. Germany, no. 8410/78, Odluka Komisije od 13. decembra 1979, Decisions and Reports 18

—Z—

Zarb Adami v. Malta, no. 17209/02, ECHR 2006-VIII
Zhelyazkov v. Bulgaria, no. 11332/04, 9. oktobar 2012.